

Vrij lezen

Vrij lezen in het Utrechts Taalcurriculum

Vrij lezen is geen vanzelfsprekend onderdeel van het onderwijsprogramma op scholen. Het is geen vak en er zijn geen leerdoelen voor opgenomen in het referentiekader. Toch kan vrij lezen een substantiële bijdrage leveren aan de leerresultaten voor taal (zie hieronder). Daarom is vrij lezen opgenomen in het Utrechts Taalcurriculum. Van Utrechtse scholen wordt verwacht dat zij structureel ruimte bieden voor vrij lezen en dat zij systematisch aan de slag gaan om vrij lezen en vrijetijdslezen te stimuleren.

Wat is vrij lezen?

Onder vrij lezen verstaan we in het Utrechts Taalcurriculum het lezen naar vrije keus, onder schooltijd en buiten schooltijd. Voor dat laatste – lezen buiten schooltijd – gebruiken we ook de term 'vrijetijdslezen'.

Op sommige scholen staat vrij lezen op het lesrooster, een kwartier tot een half uur per dag. Op andere scholen vindt het min of meer toevallig plaats, als er lestijd 'overblijft'. Soms is het vrij lezen voorbehouden aan leerlingen die eerder klaar zijn met hun werk en die dan als beloning mogen lezen in een boek van hun keuze.

Vrijetijdslezen vindt plaats buiten schooltijd en lijkt zich daarom aan het schoolbeleid te onttrekken. Toch zijn er steeds meer scholen die het belang van vrijetijdslezen erkennen. Die scholen zetten gericht beleid in om ook het lezen buiten school te stimuleren.

Vrij lezen en fictielezen

Vrij lezen wordt wel eens verward met fictielezen. De twee zijn echter niet synoniem. Wel is er sprake van overlap, namelijk op het moment dat leerlingen voor hun plezier een verhalende tekst lezen. Een belangrijk verschil is echter dat vrij lezen ook betrekking heeft op het lezen van non-fictie, zoals kranten, tijdschriften en informatieve boeken. Een ander belangrijk verschil is dat er voor vrij lezen geen leerdoelen geformuleerd zijn in het referentiekader; voor fictielezen is dat wel het geval.

Waarom is vrij lezen belangrijk?

Lezen levert een wezenlijke bijdrage aan de taalontwikkeling van kinderen. Intuïtief weet je dat als leerkracht ook wel: je hoort kinderen die veel lezen andere woorden gebruiken in de klas, ze hebben minder moeite met het begrijpen van teksten en hun schrijfwerk bevat minder spelfouten en meer 'boekentaal'. Uit onderzoek blijkt dat veel lezen inderdaad samenhangt met betere schoolprestaties voor taal. Er is zelfs een direct verband tussen lezen en Cito-scores in groep 8: kinderen die veel lezen blijken hoger te scoren op alle Cito-onderdelen voor taal; en zelfs op rekenen scoren veellezers hoger.

Kinderen die veel lezen scoren beter op:

- Woordenschat
- begrijpend lezen
- technisch lezen
- schrijven

- spelling
- grammatica
- rekenen

(Krashen 2004, Mol & Bus 2011, Mol 2010, Kortlever & Lemmens, 2012)

Vrij lezen in vogelvlucht

Onderbouw

In de onderbouw maken kinderen kennis met verschillende soorten leesmateriaal. Ze leren luisteren naar een verhaal of een informatieve tekst en ze leren na te denken en te praten over wat ze gehoord hebben. Ze ontdekken dat ze hier plezier aan kunnen beleven en kunnen zelf aangeven dat ze voorgelezen willen worden en waaruit. Via verschillende verwerkingsvormen (bijvoorbeeld naspelen en knutselen) beleven de kinderen verschillende facetten van het voorgelezen verhaal opnieuw. In de leeshoek krijgen de kinderen de gelegenheid om zelf leesmateriaal te kiezen, hierin te kijken en te bladeren en zichzelf of andere kinderen 'voor te lezen'. De leescultuur in de onderbouw legt de basis voor het leesplezier in de hogere groepen. Vanuit school maken de kinderen kennis met de bibliotheek. Ook de ouders worden daarbij betrokken. Langs deze lijn wordt ook het lezen thuis gestimuleerd.

Middenbouw

In de middenbouw leren de leerlingen zelfstandig te lezen. Ze oefenen veel met technisch lezen. Dat is goed, want vlot kunnen lezen is een belangrijke voorwaarde voor het behouden en verder ontwikkelen van leesplezier. Omdat leerlingen, vooral in de beginfase van het leren lezen, minder kunnen lezen dan zij kunnen begrijpen, is hun keuze bij het vrije lezen beperkt. Toch lezen zij met veel plezier de boekjes die speciaal voor beginnende lezers worden aangeboden. Ook lezen zij tijdens het vrij lezen graag teksten met visuele ondersteuning, zoals strips en informatieboeken. Het voorlezen wordt in de middenbouw voortgezet, zodat de leerlingen ook verhalen horen die zij zelf nog niet kunnen lezen. Scholen met een eigen schoolbibliotheek van goede kwaliteit hebben een uitleensysteem, waardoor de leerlingen thuis kunnen lezen in boeken die zij op school kiezen. Een grote meerderheid van de leerlingen blijkt thuis boeken voor het plezier te lezen. Meisjes doen dit vaker dan jongens.

Bovenbouw

In de bovenbouw neemt de leesvaardigheid toe en breiden de belevingswereld en de interesse van de leerlingen zich uit, mede onder invloed van de zaakvakken. De leerlingen krijgen een steeds duidelijker individuele voorkeur voor genres, onderwerpen en auteurs. Ze zijn in staat om over hun leeservaringen te discussiëren met de leerkracht en met andere leerlingen. Leesvaardigheid en leesbegrip komen nu op een zodanig niveau dat leerlingen steeds 'moeilijker' boeken gaan lezen, met meer verhaallijnen, meer personages en complexer taalgebruik. De niveaoverschillen in begrijpend lezen kunnen aanzienlijk zijn. Daarom zorgt de school bij het vrij lezen voor een gevarieerd aanbod van boeken op verschillende niveaus.

Het leesplezier en het lezen thuis loopt bij leerlingen in de hoogste groepen iets terug. Dit heeft wellicht deels te maken met de toegenomen zelfstandigheid en het grote aanbod aan alternatieve vormen van vrijetijdsbesteding, maar evenzeer met het feit dat ouders en leerkrachten zich steeds

minder leesbevorderend gedrag vertonen naarmate kinderen in de hogere groepen komen (Broekhof, 2013). Toch lezen de meeste kinderen nog altijd thuis geregeld voor hun plezier. Ook in de bovenbouw lezen meisjes meer dan jongens.

Eerste twee leerjaren voortgezet onderwijs

In het voortgezet onderwijs is roostertijd voor vrij lezen minder gebruikelijk dan op de basisschool. Leerlingen brengen steeds meer tijd met hun vrienden door, al dan niet via digitale sociale netwerken, en kunnen kiezen uit een breed aanbod van vrijetijdsactiviteiten. In de loop van het voortgezet onderwijs neemt het leesplezier af. Op hun vijftiende jaar scoren Nederlandse leerlingen in internationaal onderzoek het laagst op leesplezier (PISA 2009). Kennelijk gebeurt er iets in de onderbouw van het voortgezet onderwijs waardoor veel leerlingen hun plezier in lezen verliezen. Dat kan te maken hebben met zaken als de organisatie van het onderwijs (er is geen sprake meer van een klassikale leescultuur), de ruimte voor vrij lezen in het schoolprogramma en de toenemende deelname aan alternatieve vrijetijdsbestedingen. Uit onderzoek blijkt dat op scholen waar het literatuuronderwijs sterk 'leerlinggericht' is, leerlingen meer geneigd zijn om te lezen in de vrije tijd, ook op latere leeftijd (Verboord, 2003). Vooral op het vmbo is het slecht gesteld met het leesplezier. Tegelijk is dat het onderwijstype waar leerlingen relatief laag scoren op leesvaardigheid.

We brengen in de eerste jaren van het voortgezet onderwijs dan ook de volgende accenten aan op het vlak van leespromotie:

- Docenten van alle vakken worden geïnformeerd over het belang van (veel) lezen, zodat de school dit gezamenlijk kan uitdragen.
- Leerlingen worden geïnformeerd over het belang van lezen en het plezier dat je van lezen kunt hebben.
- De school ontwikkelt manieren om leerlingen ook buiten schooltijd aan het lezen te krijgen.

Doelen vrij lezen

Er staan geen leerdoelen voor vrij lezen in het referentiekader. Er zijn er wel leerdoelen voor het lezen van zakelijke teksten en fictie; die komen in de betreffende hoofdstukken van dit curriculum aan bod.

Voor het systematisch werken aan leesplezier kunt u gebruik maken van de tussendoelen die zijn uitgewerkt door SLO en het Expertisecentrum Nederlands. Deze zijn alleen uitgewerkt voor het basisonderwijs, niet voor het voortgezet onderwijs. De doelen zijn vrij algemeen van karakter. Toch is een ontwikkeling zichtbaar naarmate de leerlingen in hogere groepen komen:

- De teksten die zij lezen worden complexer.
- Zij krijgen steeds duidelijker voorkeuren voor bepaalde onderwerpen, auteurs en genres.
- Zij doen meer leeservaring op, waardoor zij steeds zelfstandiger hun weg kunnen vinden als lezer en steeds beter een gesprek kunnen voeren over boeken

Groep:	Leerlingen:
4	<ul style="list-style-type: none"> • hebben plezier in voorgelezen worden • hebben plezier in lezen en voorlezen • hebben belangstelling voor verhalende teksten (waaronder poëzie) en informatieve teksten • lezen en bespreken jeugdliteratuur
5	<ul style="list-style-type: none"> • hebben plezier in voorgelezen worden • hebben plezier in lezen en voorlezen • hebben belangstelling voor verhalende teksten (waaronder poëzie) en informatieve teksten • lezen en bespreken jeugdliteratuur
6	<ul style="list-style-type: none"> • hebben plezier in voorgelezen worden • hebben plezier in lezen en voorlezen • hebben belangstelling voor verhalende teksten (waaronder poëzie) en informatieve teksten • lezen en bespreken jeugdliteratuur
7	<ul style="list-style-type: none"> • hebben plezier in voorgelezen worden • hebben plezier in lezen en voorlezen • hebben belangstelling voor verhalende teksten (waaronder poëzie) en informatieve teksten • lezen en bespreken jeugdliteratuur
8	<ul style="list-style-type: none"> • hebben plezier in voorgelezen worden • hebben plezier in lezen en voorlezen • hebben belangstelling voor verhalende teksten (waaronder poëzie) en informatieve teksten • lezen en bespreken jeugdliteratuur

Didactische richtlijnen¹

Vooraf

De opbrengst van vrij lezen hangt voor een groot deel af van het aanbod aan leesmateriaal in de klas en in de school. De leerlingen moeten een ruime keuze hebben uit boeken, kranten en tijdschriften die zij interessant vinden. Gevarieerd lezen blijkt namelijk samen te hangen met hogere taalscores (PISA 2009). Vrij lezen wordt daarom niet beperkt tot het lezen van fictie. Als dit gevarieerde materiaal op een overzichtelijke en aantrekkelijke manier wordt gepresenteerd, zien leerlingen snel of een bepaald boek aanspreekt of niet. In de schoolbibliotheek en in de klas

¹ Deze richtlijnen zijn mede ontleend aan de methodiek van de Britse leesbevorderingsexpert Aidan Chambers (Chambers, 1993)

worden boeken zoveel mogelijk frontaal gepresenteerd (met de kaft naar voren) en zijn boeken voor kinderen die moeite hebben met lezen direct herkenbaar (bijvoorbeeld door hun plaatsing of door een speciale aanduiding op de kaft of rug). In de klas worden periodiek collecties gebruikt die passen bij de thema's van de wereldoriënterende vakken. Hieronder een checklist om de kwaliteit van het aanbod in de klas in kaart te brengen.

Richtlijn 1: Help leerlingen de juiste boeken te vinden

Beginnende lezers moeten nog leren om de juiste boeken te vinden. Maar ook voor de meer ervaren lezers in de bovenbouw geldt dat zij baat hebben bij het kennismaken met nieuwe schrijvers, genres en onderwerpen. Help de leerlingen daarom om hun weg te vinden in de (school)bibliotheek, doe voor hoe je snel kunt beoordelen of een boek je bevalt, geef zelf regelmatig boekentips, lees regelmatig voor uit verschillende boeken, laat de leerlingen zien hoe zij op zoek kunnen gaan naar boekentips op internet en laat ze elkaar boekentips geven. De moeilijkheidsgraad van een boek kan een belemmering voor het leesplezier zijn. Controleer daarom of kinderen in staat zijn om te beoordelen of een boek te moeilijk voor hen is (zie de vijfvingertest in het tekstkader).

Richtlijn 2: Zet tijd voor (voor)lezen op het lesrooster

Geef de leerlingen iedere dag twintig minuten de tijd om vrij te lezen. Tijdens het vrij lezen wordt er niet heen en weer gelopen. Iedere leerling heeft een tweede boek of ander materiaal klaarliggen om in te beginnen zodra hij een boek uit heeft of niet meer verder wil lezen. Verplicht de leerlingen niet om een boek uit te lezen; lezen tegen je zin werkt averechts op leesmotivatie (Verboord, 2003). Ook de leerkracht leest in een boek tijdens het vrij lezen.

Lees iedere dag 10 tot 20 minuten voor. Dit zorgt voor een gedeelde ervaring in de klas en laat kinderen kennismaken met teksten die zij niet zelf zouden kiezen of niet zelf zouden kunnen lezen. Kies een boek dat past bij het thema in de groep. Lees een voorleesboek niet uit; u leest een week voor uit hetzelfde boek en daarna legt u het terzijde. Zo laat u de leerlingen in de loop van het schooljaar met bijna 40 boeken kennismaken.

Richtlijn 3: Laat leerlingen praten en schrijven over boeken en lezen

Praten en schrijven over boeken en andere teksten geeft leerlingen de gelegenheid om te verwerken wat zij hebben gelezen, hun leeservaring onder woorden te brengen, hun boekenkennis en -voorkeuren te ontwikkelen en elkaar tips te geven. Het doel is om de leesmotivatie verder te stimuleren, niet om het lezen te toetsen. Het is de taak van de leerkracht om ervoor te zorgen dat het gesprek interessant is voor alle leerlingen. Dat gaat het best als zij authentieke interesse toont in wat de leerling te vertellen heeft en als zij van daaruit verbanden weet te leggen met de leeservaringen van andere leerlingen. Enkele handige tips daarvoor zijn:

- Vraag niet 'Waar gaat het verhaal over?', maar vraag naar een concreet aspect van het verhaal (bijvoorbeeld 'Wat is de hoofdpersoon voor iemand?', 'Waar slaat de titel op?', 'Ik zag die afbeelding op de kaft van jouw boek; wat gebeurt daar precies?', 'Ik hoorde je net even lachen; wat gebeurde daar in het verhaal?').
- Leg verband met de leeservaringen van de andere leerlingen ('Wie heeft ook een boek gelezen dat speelt in...?', 'Heeft iemand een ander deel uit deze serie gelezen?', 'Wie heeft ook een boek over oorlog gelezen?', 'Wat vinden jullie van deze hoofdpersoon?').

- Leg verband met de eigen ervaringen van leerlingen ('Wie heeft wel eens zoiets meegemaakt', 'Vind je dat dit personage de juiste beslissing neemt', 'Wat zou je eigenlijk kunnen doen in zo'n geval').
- Leg verband met de buitenwereld ('Zou zoiets ook in Nederland kunnen gebeuren?', 'Hoe zouden we daar tegenwoordig mee omgaan?').
- Wees niet te veel zelf aan het woord, laat de leerlingen vrijuit reageren op elkaar.

Praten over boeken kan tijdens de laatste paar minuten van het vrij lezen, bijvoorbeeld in de vorm van een minispreekbeurt (zie hieronder), of in de vorm van een kort commentaar van leerkracht op het boek waarin zij bezig is. Het kan ook ingepland worden, als een wat langere activiteit in de vorm van een boekenkring (zie hieronder).

Schrijven over boeken en leeservaringen heeft in kader van vrij lezen een vrijblijvend karakter. Er zijn geen verplichte werkbladen of boekverslagen. Leerlingen mogen een leeslogboek bijhouden als zij dat willen.

Minispreekbeurt

Een minispreekbeurt is praatje van ongeveer twee minuten waarin een leerling vertelt over een boek dat hij heeft gelezen, aan het lezen is, of niet uit wil lezen. De leerling zit of staat tijdens de minispreekbeurt op zijn vaste plaats. De spreekbeurt heeft geen vaste vorm. De enige eis eraan is dat de leerling duidelijk moet vertellen over welk boek het gaat en dat hij het boek bij voorkeur ook laat zien. Hij mag erover vertellen wat hij kwijt wil, net zoals ook volwassenen die samen over een boek praten zich vaak concentreren op een aspect (bijv. een personage, een voorval, de setting), zonder het hele verhaal eerst samen te vatten. Na de minispreekbeurt mogen een of twee kinderen (of de leerkracht) een vraag stellen, maar ook dat is niet verplicht. Het doel van de minispreekbeurt is de leerlingen op een informele en authentieke manier, uitsluitend gedreven door hun eigen beleving, te laten uitwisselen over boeken en hen het zelfvertrouwen te laten ontwikkelen om zonder noemenswaardige voorbereiding het woord te nemen in de groep. Het is aan te raden om deze werkvorm als leerkracht eerst voor te doen (te 'modellen') voordat de kinderen ermee aan de slag gaan.

De boekenkring

Een boekenkring is een activiteit van 20 tot 30 minuten waarin de leerkracht met de leerlingen praat over boeken, auteurs, genres, leesgewoonten, enzovoort. Er is geen vast stramien voor de boekenkring. De gesprekken worden ingezet en gestuurd door de leerkracht, maar zijn bovenal authentieke gesprekken waarin de leesbeleving van de leerlingen centraal staat. De inbreng van de leerlingen bestaat uit spontane reacties op vragen en opmerkingen van de leerkracht en de andere leerlingen. De leerkracht stelt vragen die het gesprek op gang brengen of gaande houden, zij legt verbanden tussen boeken en tussen opmerkingen van leerlingen en zorgt ervoor dat alle leerlingen zoveel mogelijk aan bod komen. De leerkracht praat ook over haar eigen leeservaringen in de boekenkring.

De boekenkring is een goede werkvorm om het stimuleren van leesplezier te combineren met het werken aan de doelen voor fictie. In het hoofdstuk over fictie is hiervoor een werkwijze uitgewerkt.

Richtlijn 4: Stimuleer het vrijetijdslezen

Lezen in de vrije tijd levert veel op voor de taalontwikkeling, zonder dat het tijd kost op school. Stimuleer leerlingen daarom om ook buiten schooltijd te lezen. Praat met de leerlingen over de bibliotheek. Betrek ook de ouders hierbij. Zorg ervoor dat de leerlingen ook boeken uit de schoolbibliotheek mee naar huis kunnen nemen. Laat zien hoe leerlingen digitaal kunnen lenen en lezen. Praat over uw eigen leesgedrag in uw vrije tijd. Organiseer eventueel in samenwerking met de bibliotheek een naschoolse leesclub (zie hieronder).

Boekenbende: een naschoolse leesclub

Een boekenbende is een naschoolse leesclub, die wordt georganiseerd door de school, meestal in samenwerking met de bibliotheek of een cultuurcentrum. De bijeenkomsten vinden plaats buiten schooltijd. Het doel van de leesclub is het lezen te stimuleren, door kinderen samen allerlei activiteiten rond lezen te laten uitvoeren. Het lezen vindt plaats buiten de leesclub, thuis. Tijdens de leesclub wordt er gepraat, geschreven, worden er spelletjes gedaan en worden soms fragmenten gelezen. Deelname aan de leesclub is vrijwillig. Een draaiboek voor het organiseren van naschoolse leesclubs is te vinden op www.lezen.nl (voer hier de zoekterm 'boekenbendes' in).

Samenwerking met de bibliotheek

Tot slot enkele opmerkingen over de samenwerking met de bibliotheek. De expertise van de bibliotheek is onmisbaar bij het inrichten van een structureel aanpak voor vrij lezen. De Bibliotheek Utrecht werkt al jaren samen met het onderwijs en beschikt over de deskundigheid en de materialen om de hierboven beschreven aanpak op scholen te realiseren.

Het is mogelijk om met de bibliotheek afspraken te maken over:

- het laten opleiden van een leescoördinator op school
- het opstellen van een leesplan voor de school
- het inrichten of saneren van een schoolbibliotheek
- het monitoren van het leen- en leesgedrag van leerlingen
- het monitoren van de uitvoering van het leesbevorderingsbeleid op school
- het lenen van collecties bij projecten en zaakvakken

Bronnen

- Broekhof, K. & Pater, N. de (2013), *Van leesmotivatie naar taalprestatie – leesbevordering in de basisschool: tips voor leerkrachten*. Den Haag: De Bibliotheek op School.
- Chambers, A. (1991). *The reading environment: how adults help children enjoy reading*, Stroud: The Thimble Press. Vertaald door Joke Linders (1995) als *De leesomgeving: hoe volwassenen kinderen kunnen helpen boeken te genieten*, Amsterdam: Querido.
- Chambers, A. (1993). *Tell me: children reading & talk*, Stroud: The Thimble Press. Vertaald door Joke Linders (1995) als *Vertel eens: kinderen, lezen en praten*, Amsterdam: Querido.
- Gille, E., Loijens, C., Noijons, J. & Zwitser, R. (2010). *Resultaten PISA 2009. Praktische kennis en vaardigheden van 15-jarigen*. Arnhem: Cito.
- Kortlever, D.M.J. & Lemmens, J.S. (2012). *Relaties tussen leesgedrag en Cito-scores van kinderen*. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap*, 40, 1, 87-104.
- Krashen, S. (2004), *The Power Of Reading: Insights From The Research*. Westport, Connecticut/London: Libraries Unlimited; Portsmouth, NH: Heinemann. 2nd edition.

- La Roy, T. (2010). *Mijn leukste, spannendste, coolste, vetste...boek!* Verslag van een kwantitatief onderzoek naar leesvoorkeuren van leerlingen en leerkrachten in het basisonderwijs. Amsterdam: Stichting Lezen.
- Mol, S. (2010). *To Read Or Not To Read*. Leiden: Leiden University. Proefschrift.
- Mol, S. & Bus, A. (2011). 'Lezen loont een leven lang', *Levende Talen Tijdschrift*, 12, 3, 3-15.
- Tellegen, S. en J. Frankhuisen (2002). *Waarom is lezen plezierig?* Delft: Eburon. Stichting Lezen Reeks 2.
- Tellegen, S. (2007). 'Leesgedrag van vmbo-leerlingen.' In: D. Schram (red.), *Lezen in het vmbo: onderzoek – interventie – praktijk*, Delft: Eburon, p. 31-54..
- Verboord, M. (2003). *Socialisatie als verklaring voor de dalende leesfrequentie? De invloed van ouders en school op het lezen van boeken nader onderzocht*. *Mens & Maatschappij*, 78, 1, 45-65